

**Rozprawa doktorska pt.
„Polityczne aspekty odradzania się ruchu kozackiego w Rosji
w latach 1989-1999”**

Streszczenie

Kozacy wnieśli istotny wkład w budowę Imperium Rosyjskiego. Przez dwa ostatnie stulecia istnienia państwa carów, stanowili oni odrębną warstwę społeczną, która w zamian za określone przywileje (m.in. zwolnienie z płacenia podatków, bezpłatne nadziały ziemi) niosła główny ciężar służby w nieregularnych jednostkach armii rosyjskiej. Jak się szacuje, przed I wojną światową, w Rosji mieszkało ponad 4 miliony kozaków. Tworzyli oni 11 jednostek administracyjno-terytorialnych, tzw. wojsk, rozlokowanych wzdłuż południowych granic państwa, od Donu aż po Kameczatkę. Po dojściu do władzy, bolszewicy spacyfikowali terrorem ziemie zajmowane przez kozaków i zrównali ich w prawach z chłopami. U schyłku ZSRS zostały podjęte próby odrodzenia ruchu kozackiego.

Celem rozprawy doktorskiej jest szczegółowe przedstawienie politycznych aspektów procesu odradzania się ruchu kozackiego, na terytoriach wchodzących obecnie w skład Federacji Rosyjskiej. Problemy nurtujące potomków kozaków, mieszkających w ościennych państwach, zostały poruszone tylko w takim zakresie, jaki pozwala lepiej zrozumieć procesy zachodzące w samej Rosji. Ramy czasowe pracy zostały ograniczone do lat 1989-1999. Pokrywają się one w zasadzie z tzw. dekadą Borysa Jelcyna, która stanowi pewien zamknięty, odrębny okres we współczesnych dziejach Rosji, o typowo przejściowym charakterze. Autor starał się zrekonstruować stosunek rządzących do samej idei odrodzenia ruchu oraz podnoszonych przez potomków kozaków postulatów, dotyczących prawnej rehabilitacji kozactwa oraz rekompensat za sowieckie represje. Kwestia kozacka została umieszczona w szerszym kontekście przemian społeczno-politycznych w Rosji. Wpływały one bezpośrednio na ewolucję samego ruchu, wysuwane przez niego postulaty, jak i realną możliwość ich realizacji.

Autor starał się znaleźć odpowiedź na tak fundamentalne pytania badawcze, jak adekwatność ruchu społecznego, nawiązującego do archaicznych wzorców, do realiów współczesnej Rosji oraz stopień autentyczności i spontaniczności zachodzących procesów. Na ile opisywane procesy były inspirowane i sterowane przez struktury polityczne, a na ile świadczyły o sile archetypów kulturowych? Czy pojawienie się kozaków, z których część uznawała się za odrębną grupę etniczną, było odpowiedzią na autentyczne oczekiwania społeczne, czy raczej próbą wykorzystania sprzyjającej koniunktury politycznej przez część elit regionalnych? Czy władze centralne były zainteresowane rozwojem ruchu i czy miały plany jego wykorzystania w interesach państwa? Jaki był stosunek społeczeństwa rosyjskiego do neokozaków i co wpływało na jego kształtowanie?

Dysertacja została oparta przede wszystkim na źródłach pierwotnych: państwowych aktach prawnych (głównie dekrety prezydenta Federacji Rosyjskiej), dokumentach przyjmowanych przez organizacje społeczne i różne fora kozackie (statuty, postanowienia,

odezwy, rezolucje) oraz informatorach i opracowaniach analitycznych z epoki. Autor dysponował także obszernym materiałem prasowym, pozyskanym z kwerendy kilkudziesięciu tytułów (głównie centralnych) gazet rosyjskich z lat 1991-1999 oraz doniesień agencyjnych. Cała posiadana baza źródłowa została opracowana z wykorzystaniem metody indukcyjnej. Dyskurs medialny został poddany krytycznej analizie kontekstowej.

Materiał badawczy został uporządkowany chronologicznie. Konstrukcja pracy opiera się na pięciu rozdziałach, uzupełnionych obszernym wstępem i zakończeniem, oraz bogatą bibliografią, głównie w języku rosyjskim. Cezurami poszczególnych rozdziałów są ważne wydarzenia w życiu politycznym Rosji: formalny rozpad ZSRS w grudniu 1991 r., referendum konstytucyjne w grudniu 1993 r., wybory prezydenckie w czerwcu 1996 r. oraz decyzja prezydenta Jelcyna z 31 grudnia 1999 r., o przedterminowym zakończeniu kadencji, która utorowała drogę do władzy Władimirowi Putinowi. Każdy z rozdziałów odnoszących się do opisywanej epoki został podzielony jeszcze na podrozdziały tematyczne oraz wzbogacony o krótką charakterystykę sytuacji politycznej, która spełnia rolę tła dla opisywanych wydarzeń.

Pierwszy rozdział pracy ma charakter wprowadzający do omawianej tematyki. Zostały w nim syntetycznie przedstawione dzieje kozaków, od momentu pierwszych wzmianek o nich, aż do schyłku lat 80. XX wieku. Zawiera głównie opis zjawisk i wydarzeń z przeszłości, które wpływały na kondycję i dążenia współczesnego kozactwa rosyjskiego.

Rozdział drugi obejmuje okres od powstania pierwszych organizacji kozackich w 1989 r. do rozpadu imperium sowieckiego. Przedstawia on geografię ruchu oraz jego postulaty, z których najważniejszy dotyczył rehabilitacji kozactwa.

Rozdział trzeci to kwestia kozacka w polityce tzw. republiki sierpniowej, państwa znajdującego się w permanentnym kryzysie politycznym, społecznym i gospodarczym. Według autora ówczesny chaos w Rosji sprzyjał radykalizacji ruchu kozackiego i uniemożliwiał systemowe rozwiązanie jego problemów.

Rozdział czwarty obejmuje okres od uchwalenia nowej konstytucji do wyborów prezydenckich w 1996 r. Stabilizacja reżimu prezydenta Jelcyna została dość szybko zachwiana przez tzw. awanturę czeczeńską. Reżim władzy poczynił wówczas pierwsze konkretne kroki w celu wsparcia procesu odrodzenia kozactwa. Wypracowano także konceptualne zasady wykorzystania ruchu w służbie państwa.

Ostatni rozdział obejmuje schyłek epoki jalcynowskiej, w której system koncentrował się na mechanizmie przekazania władzy następcy schorowanego prezydenta. Podjęto wówczas próbę implementacji wypracowanych założeń polityki państwa wobec kozactwa. Materia okazała się oporna, gdyż nieefektywność administracji szła w parze z bojkotem proponowanych rozwiązań, przez część środowisk kozackich.

Zakończenie monografii jest nie tylko podsumowaniem przeprowadzonych badań, ale także zasygnalizowaniem problemów z jakimi borykał się ruch kozacki już w nowym tysiącleciu, w Rosji Władimira Putina.

W latach 90. XX w., kozacy stanowili najbardziej masowy ruch organizujący rosyjską prowincję. Początek procesu odradzania się kozactwa był spontaniczny, często oddolny i jeżeli nawet dochodziło do inspiracyjnych działań ze strony KGB i przedstawicieli nomenklatury komunistycznej, to nie miały one decydującego znaczenia. Epoka Borysa Jelcyna zweryfikowała plany ideologów kozackiego odrodzenia, zapisane w krasnodarskiej *Deklaracji Kozactwa Rosji* z grudnia 1990 r. Oferta ze strony państwa była spóźniona i nie zaspokajała oczekiwań kozackich mas, które w coraz mniejszym stopniu wiązały z ruchem swoje życiowe plany. Z czasem utracił on swoją żywiołowość i dynamizm, przekształcając się w zbiurokratyzowaną, *quasi* zmilitaryzowaną strukturę, ściśle uzależnioną od polityki państwa.

Łemba Szymon
09.12.2019.
